

DOI 10.37491/UNZ.75-76.30
УДК 343.3

Дмитро ВИГОВСЬКИЙ¹

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІОЛЕКТИЗМІВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ В ТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Досліджуються окремі питання правотворчості в контексті використання специфічних слів і зворотів у тексті Кримінального кодексу України. Звертається увага на те, що в умовах сьогодення розповсюдження норм кримінальної субкультури є надзвичайно широким. Цей процес є об'єктивним, тому, незважаючи на негативність «забруднення» ділової та літературної української мови жаргоном кримінальної субкультури, до його поширення треба підходити зважено і різносторонньо. Зауважено, що під час здійснення оперативно-розшукових і слідчих заходів представники правоохоронних і правозастосовних органів повинні розуміти значення жаргонних висловів, що поширені в середовищі професійних злочинців, оскільки без цього вони не зможуть ефективно виконувати свої посадові обов'язки. Пропонується розглядати окремі жаргонні вислови як «соціолектизми», як вияви специфічного діалекту, поширеного в певних соціальних групах. Акцентовано увагу на тому факті, що окремі соціолектизми кримінальної субкультури, як-то: «вор у законі», «сходка» неможливо замінити аналогами з літературної чи ділової української мови, без істотної втрати їх змісту. Доводиться, що терміни кримінальної субкультури досить міцно увійшли у російську

¹ кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
matador3002@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3355-6449>.

розмовну мову, а, через неї — і в українську, про що можна судити зроби́ти висновки із використання таких термінів у літературних творах, що стали вже класичними не лише в пострадянських країнах, але й у світовій літературі, (зокрема — «Архіпелаг ГУЛАГ» О. Солженіцина). На основі цього робиться висновок про можливість вживання окремих соціолектизмів кримінальної субкультури і в тексті закону під час дотримання низки вимог: 1) вони не повинні порушувати загальноприйняті норми пристойності (не можуть містити нецензурну і образливу лексику); 2) аналоги таких термінів у літературній мові відсутні, замінити вказані соціолектизми без втрати їх змісту не видається можливим; 3) їх застосування повинно нести соціальну користь, полегшуючи точну кваліфікацію протиправного діяння, відтак — допомагати загалом у справі протидії злочинності і окремим її виявам.

Ключові слова: кримінальна субкультура, соціолектизм, жаргон, псевдозакони злочинного світу.

Дослідження норм кримінального законодавства з часів утворення СРСР до часів прийняття Кримінального кодексу України 2001 року свідчать, що кримінальна субкультура фактично не визнавалась законодавством як реально наявне в суспільстві явище. Через це вона майже не враховувалась під час кримінально-правової кваліфікації діяння, визначення обставин, що обтяжують вину тощо. Такий стан речей не сприяв об'єктивному визначенню виявів функціонування кримінальної субкультури як вкрай небезпечних механізмів криміналізації суспільства. На те, що масове поширення псевдозаконів злочинного середовища є вкрай небезпечним, вказували не лише вчені-кримінологи, але й науковці багатьох інших напрямків — культурологи, соціологи, психологи, педагоги. Так, український дослідник проблем соціальної педагогіки С. Ю. Замула зауважує важливість профілактики негативного впливу кримінальної субкультури на підліткове середовище та вказує на відсутність вітчизняних теоретико-прикладних досліджень цієї спрямованості [1, с. 4]. Згадку про відсутність напрацювань слід пояснювати тим, що зазначений автор досліджував доволі вузький напрям протидії негативному впливу кримінальної субкультури, обмежений віком осіб, на яких цей вплив здійснюється (неповнолітні особи, засуджені до позбавлення волі на певний строк) і місцем поширення норм кримінальної субкультури (спеціальні виховні установи — виховні колонії). Що ж стосується досліджень науковців у сфері протидії поширенню кримінальної субкультури, то доробок як українських, так і зарубіжних вчених є доволі суттєвим. Так, вказаною проблематикою в різний час займались вчені, серед яких можна згадати Ю. В. Александрова, В. М. Анісімкова, Ю. М. Антоняна, Т. С. Барило, Л. С. Білогриць-Котляревського, Ф. Г. Бурчака, В. В. Дзундзу, В. М. Дрьоміна, А. І. Долгову, П. Дубініна, С. Ю. Замулу, В. І. Ігнатенко, Д. А. Корецького, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецову,

І. П. Лановенка, С. Я. Лебедева, Ч. Ломброзо, Ф. А. Лопушанско, М. М. Максимова, П. С. Матишевського, П. М. Міньковського, А. Й. Міллера, Л. М. Моро-Кристофа, А. М. Олейнікова, С. С. Остроумова, В. Ф. Пірожкова, Д. В. Сочньова, О. І. Свірську, Н. Ф. Смирнова, О. О. Тайбакова, І. О. Топольскову, В. В. Тулегенова, І. К. Туркевич, В. Фокса, М. М. Якушина та інших дослідників.

Водночас можна впевнено констатувати, що теоретичні дослідження особливостей виникнення, функціонування і своєрідного «мутагенезу» кримінальної субкультури протягом тривалого часу не отримували належної оцінки з боку юристів-практиків та законодавців. Ще на початку 2000-х років в українській науці склалася парадоксальна, на перший погляд, ситуація. З одного боку, низка українських та зарубіжних науковців (серед яких можна згадати О. М. Костенка, С. Я. Лебедева, В. М. Анісімкова, А. Й. Міллера, В. М. Дрьоміна та багатьох інших) не просто акцентувала увагу на підвищеній небезпечності поширення псевдозаконів кримінальної субкультури, але й доволі чітко демонструвала у своїх дослідженнях зв'язок між популяризацією зазначених субкультурних виявів у суспільстві і зростанням основних показників окремих видів злочинності, зокрема — злочинності неповнолітніх і молоді [2]. З іншого — теоретичні напрацювання, що, за логікою, мали б стати відправною точкою для розробки конкретних державних програм, спрямованих на запобігання злочинності та внесення актуальних змін у законодавство України, банально «не помічались» законодавцем протягом тривалого часу. У результаті реальна злочинна діяльність, що виявлялась у створенні неформальних злочинних угруповань і здійсненні впливу на їх членів з метою координації злочинної діяльності, «випадала» з поля зору правоохоронних та судових органів, бо часто такі дії не підпадали під диспозицію ст. 255 «Створення злочинної організації» КК України 2001 р. у першій редакції [3]. Заради справедливості треба зауважити, що і в редакції згаданого періоду (2001–2018 рр.) використано термін, який безпосередньо стосується кримінальної субкультури, а саме — «сходка». Це слово, завдяки вищезгаданому значному поширенню елементів кримінальної субкультури в суспільстві (в цьому випадку — жаргону злочинців) є на сьогодні, загальнозживаним і зрозумілим, навіть особам, які мають безпосередніх контактів із представниками злочинного світу, і означає «зібрання, нарада, судилище» тощо. О. П. Дубягіна і Г. Ф. Смирнов у словнику-довіднику «Сучасний російський жаргон злочинного світу» визначають «сходку, сходняк» як «збіговисько злочинців, на якому вирішуються важливі питання» [4, с. 156].

Виникає цілком логічне запитання: чи припустимим є використання у нормах статей Кримінального кодексу України слова та словосполучення, які, по суті, є жаргонізмами і не можуть вважатись належними до ділової та літературної української мови? Адже наявність процесу «проякнення» офіційної й загальноприйнятої культури псевдозаконами кримінальної субкультури, її специфічного аргю й жаргону, напевне, ні в кого не викликає сумніву. Слова й словосполучення, належні до лексики представників злочинного світу, активно використовують не лише пред-

ставники маргінального прошарку суспільства (безхатченки, пияки, наркомани, неповнолітні правопорушники), але й цілком благополучні (принаймні ззовні) особи, які мають вищу освіту й науковий ступінь, вважаються елітою суспільства, наділені владними повноваженнями. Нікого вже не дивує, що Президент України (який не був притягнутий до кримінальної відповідальності) під час відеозапису зустрічі з військовослужбовцями Збройних сил України використовує жаргонне слово «лох», і це не викликає майже ніякої негативної реакції в суспільстві.

Для ілюстрації положень, викладених вище, наведемо приклад із власної викладацької практики. Протягом п'ятнадцяти років, перш ніж починати лекцію з курсу «Кримінологія», присвячену поширенню кримінальної субкультури в нашому суспільстві, ми запитуємо у слухачів: «Будьте ласкаві, підніміть руку ті, хто, навіть приблизно, не знає значення словосполучення «вор в законі»?». Це усне опитування ми проводили серед студентами різних категорій: здобувачів бакалаврського й магістерського диплома, денної і заочної форми навчання, серед людей віком 20–21 років, і серед здобувачів другої вищої освіти віком 50–55 років. Результати такі: за п'ятнадцять років викладання ми не побачили в цій ситуації жодної піднятої руки. Це при тому, що переважна більшість слухачів не лише не притягувалась до кримінальної відповідальності, але й ніколи не мала проблем із законом. Коментарі, як кажуть, зайві.

У цій ситуації побоювання, що вживання найбільш вживаних жаргонізмів із лексики носіїв кримінальної субкультури, може викликати складнощі в розумінні, а відтак — тлумаченні тієї чи іншої норми кримінального права — безпідставні. Але відкритим є інше питання: чи припустиме використання таких термінів з погляду морально-етичних позицій, спрямованих на недопущення «забруднення» української мови різноманітними жаргонізмами? Відповідь, як і варто було чекати, є дуже неоднозначною і повинна враховувати всі аспекти проблеми.

Відповідно до законів формальної логіки, у випадку, коли виникає питання: «Чи можна використовувати цей інструмент?», варто дати відповідь на питання: «А при його використанні чого буде більше: користі чи шкоди?». Керуючись законом суперечності [5, с. 97], ми можемо зробити такий висновок: доцільним буде відкинути більш шкідливий у соціальному плані варіант.

Теоретично кажучи, найкращим варіантом під час створення нової норми кримінального права було б логічним використовувати терміни із лексики, не пов'язаної з специфічними зворотами, поширеними в середовищі професійних злочинців. У випадку ж використання елементів специфічної лексики носіїв кримінальної субкультури, ми маємо справу з окремим соціальним діалектом, чи, інакше кажучи — соціолектом (від лат. *societas* — суспільство та грец. *dialektos* — наріччя). Під соціолектом розуміють мову, якою розмовляє певна соціальна група, соціальний прошарок або яка переважає всередині певної субкультури [6, с. 422]. Для різновидів соціолекту носіїв кримінальної субкультури найбільш характерними є арго — таємна мова, створена спеціально, аби унеможливити сприйняття вербальної інформації сторонніми особами, та жаргон — мо-

ва, що застосовується представниками субкультурної групи із використанням специфічної, експресивно забарвленої лексики.

Така лексика в низці випадків може містити відверто нецензурні вислови, або, безпосередньо не містячи слів, які можуть сприйматись як нецензурна лайка, бути образливими для певних категорій громадян, представників певних національностей, роду діяльності, статі тощо. Про окремі негативні аспекти поширення кримінальної субкультури ми згадували у своєму дисертаційному дослідженні: «...при тому, в кримінальному жаргоні існує чимало лайливих, нецензурних або просто зневажливих синонімів слів, що означають жінку. Ось найбільш пристойні з них: «бікса», «вовчиця», «чувирла», «шкура», «свиноматка», «мочалка». Сама фраза: «Не забуду мати рідну!» означає не шанобливе ставлення до батьків, а обіцянку дотримуватись псевдозаконів кримінальної субкультури, оскільки слово «мати» у цьому контексті означає в'язницю. Хліб, який тисячоліттями був святинею для слов'ян, на жаргоні професійних злочинців зветься жувалкою, мандрою, хавкою, черняжкою» [7, с. 128]. Як можна побачити з наведеної цитати, деякі соціолектизми є явно неприйнятними для вживання в засобах масової інформації і під час публічних виступів, тим паче вживатись у офіційних документах (крім як свідчення про протиправну діяльність особи, наприклад, згадуватись як підстава для притягнення особи за вчинення дрібного хуліганства). Тим не менш, мусимо зауважити, що в низці випадків не видається можливим використовувати термін, рівнозначний соціолектизму кримінальної субкультури, без втрати його сенсу.

Як приклад, вважаємо за доцільне згадати про так звану «сучу війну». Цей термін є усталеним у кримінологічній літературі, тому, незважаючи на яскраво виражену образливу для певних субкультурних категорій форму, активно використовується вченими під час розгляду проблем формування і генези кримінальної субкультури на території Радянського Союзу.

Терміном «сука» в середовищі професійних злочинців традиційно позначають особу, яка, сповідуючи якийсь час псевдозакони кримінальної субкультури, вступила у контакт з представниками правоохоронних органів, та/або відмовилась дотримуватись норм, загальноприйнятих для представників злочинного світу. О. П. Дубягіна і Г. Ф. Смирнов слово «сука» розглядають у трьох основних значеннях: 1) зрадник (зневажл.); 2) інформатор; 3) той, що зрікся «ворів» [4, с. 155]. Зауважимо, що на практиці ці три категорії є характерними для відступника від псевдозаконів кримінальної субкультури, бо особа, яка добровільно вирішує припинити злочинну діяльність («зав'язати») хоч і втрачає свій субкультурний статус у середовищі злочинців, але її поведінка не викликає осуду в злочинному світі і не тягне за собою санкцій з боку злочинців, крім випадків, коли відхід від «понятій» поєднано із співпрацею з правоохоронцями. З розуміння цього факту стає очевидним, що так звана «суча війна» пов'язана не з масовою відмовою злочинців від сповідання норм кримінальної субкультури, а із співробітництвом з органами НКВС/МВС і адміністрацією установ виконання покарань на місцях. Не занурюючись в

історію самого поняття «сучої війни» (оскільки це виходить за межі об'єкта нашого дослідження в цьому випадку), можемо зробити проміжний висновок. На нашу думку, незважаючи на яскраво негативне забарвлення вказаного поняття, використовувати в наукових дослідженнях і викладацькій діяльності якусь іншу термінологію вважаємо недоцільним, оскільки це призведе до різного роду плутанини і помилок, вимагатиме додаткових уточнень (до прикладу — в плані часового проміжку, коли така «війна» тривала), а також не відповідатиме термінології, загальноприйнятій у кримінологічній науці (О. І. Гуров, В. М. Анісімов, С. Я. Лебедев та ін.) та документальній літературі (Варлам Шаламов [8], Олександр Солженіцин [9] та ін.).

Повертаючись до питання, винесеного до розгляду на початку нашого дослідження, а саме: «Чи припустимо використовувати соціолектизми кримінальної субкультури в законодавстві?».

На перший погляд, відповідь повинна бути категорично негативною: закон мусить не лише оперувати конкретними, чітко визначеними термінами, але й не може містити в тексті висловів, що належать, наприклад, до жаргонізмів. Незважаючи на уявну очевидність негативного сприйняття використання зазначених термінів, на нашу думку, і в цьому випадку ми мусимо користатися формулою, що була наведена вище: «А під час використання в тексті закону цього соціолектизму, це принесе більше користі чи більше шкоди?».

У згаданому вже конкретному випадку ст. 255² КК України передбачає відповідальність за організацію, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці). Як ми вже з'ясували, «сходка» — очевидний соціолектизм кримінальної субкультури. Чи місце цьому терміну в тексті Кримінального кодексу? Вважаємо, що так, оскільки термін «злочинне зібрання» є недостатньо чітким для розуміння характеру такого зібрання. Уявімо собі, що особи, які систематично займаються злочинною діяльністю (є «професійними злочинцями» відповідно до кримінологічної термінології) з якоюсь урочистості (одруження знайомої людини, похорон, святкування ювілею чи звільнення знайомого з місць позбавлення волі) збираються в ресторані чи іншому легальному місці, що використовується для відпочинку громадян (часто — цілком законотворчих). При цьому окремі особи домовляються про поширення злочинного впливу, організацію злочинів. Чи можна це зібрання вважати «злочинним», відтак — притягнути причетних? Особи, стосовно яких немає конкретної інформації (до прикладу, даних, отриманих оперативно-розшуковими заходами) про їхню злочинну діяльність, природно, стверджуватимуть, що просто відвідали святкування урочистості, про злочинний характер зібрання не були повідомлені. «Сходка» ж має певні формальні правила, сплутати її із дружнім застіллям особам, які знайомі з псевдозаконами кримінальної субкультури (що теж визначаються в Кримінальному кодексі, зокрема, як «особи, які здійснюють злочинний вплив») практично неможливо.

Крім того, у ст. 255 «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній», ст. 255¹ «Встановлення або поширення злочинного впливу» та ст. 255³ «Звернення за застосуван-

ням злочинного впливу» Кримінального кодексу України вживається термін «вор у законі» [10]. Як у випадку із «сходкою», такий термін є типовим соціолектизмом кримінальної субкультури й означає специфічний статус особи, яка володіє відповідним «авторитетом» серед професійних злочинців, має у злочинному світі виняткові права та обов'язки. Зокрема, він не має право приховувати належність до категорії «ворів у законі», навіть під страхом смерті, оскільки це одразу викличе різке зниження його статусу, цілком можливо — «розкоронування» (позбавлення статусу «вора в законі»). Зрозуміло, таке правило дуже корисне представникам правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукову й слідчу діяльність, під час розслідування злочинів, пов'язаних з поширенням злочинного впливу. Літературна та ділова українська мова при цьому, аналогічний «вору в законі» термін, без втрати його змісту, не містить.

Таким чином, ми можемо прийти до висновку, що використання окремих соціолектизмів, вживаних у середовищі професійних злочинців і носіїв кримінальної субкультури в тексті кримінального закону, є, на нашу думку, цілком припустимим і доцільним, за дотримання декількох вимог:

1) вони не повинні порушувати загальноприйняті норми пристойності (не можуть містити нецензурну і образливу лексику);

2) аналоги таких термінів у діловій та літературній українській мові відсутні, замінити вказані соціолектизми без втрати їх змісту не видається можливим;

3) їх застосування повинно нести соціальну користь, полегшуючи точну кваліфікацію протиправного діяння, відтак — допомагати загалом у справі протидії злочинності і окремим її виявам.

Список використаних джерел

1. *Замула С. Ю.* Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах. Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2012. 20 с.
2. *Миллер А. И., Дрьомин В. М.* Противоправное поведение несовершеннолетних: Генезис и ранняя профилактика. Киев : Наукова думка, 1985. 150 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Ред. 05.04.2001 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <http://bit.ly/3lfojsQ>.
4. *Дубягина О. П., Смирнов Г. Ф.* Современный русский жаргон уголовного мира: Словарь-справочник. Москва : Юриспруденция, 2001. 352 с.
5. *Жеребкін В. Є.* Логіка. Київ, 2001. 255 с.
6. Літературознавча енциклопедія : у двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
7. *Виговський Д. Л.* Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 214 арк.
8. *Шаламов В. Т.* «Сучья» война: Очерки преступного мира. Москва : Правда, 1989. 45 с.
9. *Солженицын А.* Архипелаг ГУЛАГ. Т. 1–2. Москва : Инком, 1991. 432 с.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. Закон Украї-

ни від 04.06.2020 р. № 671–IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://bit.ly/3lekZhF>.

Надійшла до редакції 12.07.2020

Dmytro VYHOVSKYI

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Certain Issues of the Feasibility of Using Sociolectisms of the Criminal Subculture in the Text of the Criminal Law

The article is devoted to certain issues of law-making in the context of the use of specific words and inverse words in the text of the Criminal Code of Ukraine. The author notes that in today's context, the norms of criminal subculture are extremely widespread. This process is objective, therefore, despite the negativity of the «pollution» of the business and literary Ukrainian language by the jargon of the criminal subculture, its distribution must be approached in a balanced and versatile manner. In this case, representatives of law enforcement and law enforcement agencies in the implementation of operational-search events and investigative events should understand the significance of jargon statements, which are common among professional criminals, because without this, they will not be able to carry out duties effectively. It is proposed to consider individual jargon statements as «sociolectisms», by which it is suggested to mean manifestations of a specific dialect common in certain social groups. Attention is focused on the fact that individual sociolectisms of the criminal subculture, somehow: «thief in law», «gathering», are not impossible to replace with analogues in the literary or business Ukrainian language, without a significant loss of their content. It is argued that the terms of the criminal subculture quite firmly entered the Russian spoken language, and, through it, into the Ukrainian, what can be judged, in particular, by the use of such terms in literary works that have already become classical, not only in post-Soviet countries, but also in world literature (in particular, O. Solzhenitsyn's «Gulag Archipelago»). Based on this, it is concluded that it is possible to use individual sociolectisms of the criminal subculture including in the text of the law, subject to a number of requirements: 1) they must not violate generally accepted standards of decency (they cannot contain obscene and offensive vocabulary); 2) there are no analogues of such terms in the literary language, it is not possible to replace these sociolectisms without losing their content; 3) their application should be of social benefit, help accurately define crime, help in general in countering crime and certain types of crime.

Keywords: *criminal subculture, sociolectism, jargon, pseudo-laws of the criminal underworld.*